

УДК 378.6.017

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-2-44>**Павло ПЕНЦАК,***orcid.org/0000-0003-3114-5299*

викладач кафедри водіння бойових машин та автомобілів

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

(Львів, Україна) *pencak5@ukr.net*

НАПРЯМИ Й ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

У статті окреслено сучасні напрями формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів і проаналізовано їх особливості. Критеріями громадянсько-патріотичної позиції визначено любов, вірність і служіння Батьківщині, турботу про забезпечення цілісності та суверенітету України, піклування про її постійний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних та особистісних інтересів у повсякденному житті. Освітнє середовище військового закладу вищої освіти має сприяти формуванню цих характеристик через використання різноманітних форм і методів. У громадянсько-патріотичній підготовці майбутніх офіцерів провідну роль відіграє інтегративний підхід, який органічно поєднує дві провідні функції закладу вищої освіти: навчальну, виховну, розвивальну. Цей підхід забезпечує взаємне потенціювання (когеренцію, підсилення) особистісних і професійних аспектів і вихід на вищий рівень професійних якостей майбутнього офіцера. Саме інтегративний підхід забезпечує результативність громадянсько-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів. Ціннісні орієнтації як механізм соціальної регуляції поведінки особистості досліджуються соціальними психологами; ціннісні орієнтації з погляду формування – психологами та педагогами; залежність між ціннісними орієнтаціями й інтересами особистості – філософами, соціологами, психологами, педагогами. Особистісно орієнтований підхід розглядається з позицій ставлення до вихованця як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Особистісно-орієнтований підхід покликаний забезпечити здатність окремого індивіда найбільш повно розкрити свій природний потенціал.

Зазначено, що громадянсько-патріотична підготовка впливає на емоційну, інтелектуальну та діяльну сфери майбутніх офіцерів, результатом чого є комплекс громадянських знань, почуття любові до Батьківщини й активна діяльність, спрямована на її процвітання.

Ключові слова: громадянсько-патріотична позиція, патріотизм, цінності, методи виховання, майбутні офіцери.

Pavlo PENTSAK,*orcid.org/0000-0003-3114-5299*

Lecturer at the Department of Operating Combat Vehicles

Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy

(Lviv, Ukraine) *pencak5@ukr.net*

DIRECTIONS AND FEATURES OF FORMATION OF CIVIL-PATRIOTIC POSITION OF FUTURE OFFICERS

The article outlines modern approaches to civic-patriotic position of future officers and analyzes their essence. The criteria of civic-patriotic position are love, loyalty and service to the Motherland, concern for the integrity and sovereignty of Ukraine, care for its constant development on the way to democratic national revival, promotion of harmonization of state, public and personal interests in everyday life. The educational environment of a higher military educational institution should promote the formation of these characteristics through the use of various forms and methods. An integrative approach plays a leading role in the civic and patriotic education of future officers, which organically combines the two leading functions of a higher education institution: educational, upbringing and developmental. This approach provides both mutual potentiation (coherence, strengthening) of personal and professional aspects and reaching the highest level of professional qualities of the future officer. It is the integrative approach that ensures the effectiveness of civic and patriotic education of future officers. Value orientations as a mechanism of social regulation of personality behavior are studied by social psychologists; value orientations in terms of formation are studied by psychologists and teachers; the relationship between value orientations and interests of the individual – philosophers, sociologists, psychologists, teachers. The personality-oriented approach is considered from the standpoint of the attitude to the pupil as a person, a self-conscious responsible subject of their own development and as a subject of educational interaction. The personality-oriented approach is designed to ensure the ability of the individual to most fully reveal of their natural potential.

It is noted that civic and patriotic education affects the emotional, intellectual and activity spheres of future officers, which results in a set of civic knowledge, a sense of love for the Motherland and active work aimed at its prosperity.

Key words: *civic-patriotic position, patriotism, values, methods of education, future officers.*

Постановка проблеми. Громадянсько-патріотична позиція майбутніх воїнів виявляється у вірності військовому обов'язку, у самовідданій службі Батьківщині, захисті державних інтересів. На формування цих якостей впливає освітнє середовище, тому у військових закладах вищої освіти особлива увага приділяється громадянсько-патріотичному вихованню курсантів. Актуальними стають наукові дослідження з питань національно-патріотичного виховання.

Формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про військовий обов'язок та військову службу» (1992), Стратегії національно-патріотичного виховання (2019), Стратегії воєнної безпеки України» (2021) тощо.

Професійний особовий склад Збройних Сил України перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання молоді (Про Стратегію воєнної безпеки України, 2021), а підготовка громадян України до військової служби включає патріотичне виховання (Про військовий обов'язок та військову службу, 1992).

Аналіз досліджень. Значна увага до проблеми громадянського, патріотичного, національного виховання приділена у працях сучасних вітчизняних науковців, таких як І. Бех (2007), Ю. Бец (2009), В. Дзюба (2002), В. Зонь (2001), Я. Зорій (2005), Ю. Каменюк (2014), А. Левицька (2018), К. Чорна (2007) та ін. Патріотизм – це одна із найбільш значимих, незмінних цінностей, що властива всім сферам життя суспільства й держави, виражає ставлення особистості до своєї Батьківщини та характеризує вищий рівень її розвитку у процесі діяльності на благо Батьківщини. Почуття патріотизму і сьогодні є вищою моральною цінністю та найбільш переконливим змістом військової служби у Збройних Силах України, службі в інших структурах сектору оборони та безпеки держави, яка повинна бути привабливою, престижною, конкурентоспроможною на ринку праці (Каменюк, 2014: 227).

На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка виявляється у її свідомості, моральних ідеалах і цінностях, у реальній поведінці та вчинках. Він виявляється не лише в незвичайних ситуаціях, а

й у повсякденному виконанні особистістю своєї роботи, яка приносить користь і людині, і суспільству. Отже, суб'єктом – носієм патріотизму є сама людина. Завдяки її творчій праці, любові, відданості розвивається почуття патріотизму (Бех, Чорна, 2007: 3–34).

У Стратегії національно-патріотичного виховання (2019) основними складовими частинами національно-патріотичного виховання є: громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання. Громадянсько-патріотична підготовка майбутніх офіцерів є неперервним процесом, який включає комплекс організаційних, соціологічних, педагогічних, психологічних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких, соціальних та індивідуальних виховних заходів.

Мета статті – окреслити сучасні напрями формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів і проаналізувати їх особливості.

Виклад основного матеріалу. Особливості виховної роботи у військових закладах вищої освіти полягають в організованому, планомірному, систематизованому, послідовному та цілеспрямованому процесі громадянсько-патріотичної підготовки, спрямованої на засвоєння майбутніми офіцерами національних духовних і культурних цінностей, формування громадянсько-патріотичної позиції, переконань, поведінки тощо. Тільки той офіцер, котрий володіє не лише високими професійними, морально-психологічними, духовними якостями, а й патріотизмом, здатен виконати свій обов'язок.

Статус курсанта вступники до закладу вищої освіти отримують після проведення професійно-психологічного відбору та медичного обстеження, первинної військово-професійної підготовки. Вони приймають Військову присягу й укладають контракт про проходження військової служби (навчання) у Збройних Силах України (Положення про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, 2018).

Напрями формування громадянсько-патріотичної позиції курсантів органічно корелюються з усіма провідними цілями діяльності закладу вищої освіти: навчальною, виховною, розвивальною. Це забезпечує взаємне потенціювання (когеренцію, підсилення) особистісних і професійних аспектів і вихід на вищий рівень професійних якостей майбутнього офіцера.

Формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів передбачає надання освітньому процесу державної, патріотичної спрямованості, формування у курсантів високої мотивації та стійкого прагнення до засвоєння військової професії та практичного виконання отриманих знань і навичок; формуванні стійких національно-ідейних переконань щодо необхідності збройного захисту суверенітету та територіальної цілісності України; недопущенні деструктивних впливів на особовий склад із боку засобів масової інформації, політичних сил і громадських об'єднань; збереженні високого рівня морально-психологічного стану особового складу тощо.

Формування особистісних якостей майбутніх офіцерів має певні особливості залежно від етапу навчання у військовому закладі вищої освіти. На першому році відбувається адаптація курсантів до вимог навчання і служби. На цьому етапі відбувається освоєння нових ролей, розвиток самопізнання, усвідомлення своєї індивідуальності, зміцнення самооцінки та самоповаги. Другий курс є напруженим періодом інтенсивної навчальної діяльності, оскільки у цей період заклад освіти активно залучає їх до всіх форм теоретичного, практичного навчання, позааудитовної роботи. У курсантів зміцнюється професійна спрямованість, розвиваються професійні здібності, вдосконалюються і професіоналізуються психічні процеси, стани, здобувається професійний досвід. На третьому році навчання курсанти стають більш відповідальними, частіше демонструють професійну самостійність, у них зростає почуття обов'язку, проявляється професійна та громадянсько-патріотична позиція, а також формується соціальна, духовна, моральна зрілість. Окрім того, зростає рівень домагань щодо майбутньої військової професії, розвиваються і поглиблюються професійні інтереси, активно формуються професійно важливі властивості на основі інтенсивного здобуття соціального і професійного досвіду. На останніх роках навчання відбувається пошук курсантами власних життєвих шляхів, переоцінка багатьох цінностей. У цей період зростає роль самовдосконалення у формуванні професійно-важливих властивостей, використання набутого досвіду для досягнення цілей, гартується громадянсько-патріотична позиція, професійна самостійність і готовність до майбутньої військової служби (Даниленко, 2020: 292–293).

Формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів базується на принципах: виховання в курсантів почуття гордості за свою країну, поваги до державної символіки, мови,

культури, традицій, виховання на прикладах героїчного минулого видатних постатей нашої держави, любові до держави та народу, прагнення до милосердя, доброти, поваги, спонування до самовиховання та самовдосконалення. Одним із головних завдань має бути формування освітнього середовища, яке може впливати на процес і його результати. Це дає можливість зрозуміти особистість курсанта, створити йому умови для творчого розвитку. Освітнє середовище військового закладу вищої освіти має сприяти формуванню цих характеристик через використання різноманітних форм і методів.

Оскільки ціннісні орієнтації особистості складаються на ґрунті ціннісного ставлення до дійсності, то цінності, включені індивідом мимоволі або свідомо до своєї діяльності, рівні ціннісної орієнтації становлять етапи усвідомлення особистістю зовнішньої системи цінностей і перетворюються під впливом низки чинників і за спеціально організованих умов на систему внутрішньої особистісної соціально ціннісної орієнтації. Особливе місце серед смислових утворень людини посідають особистісні цінності, тобто усвідомлені узагальнені самовартісні смислові утворення особистості (Левицька, 2018).

Активна громадянсько-патріотична позиція майбутніх офіцерів передбачає формування власної ієрархії цінностей, уміння відстоювати свої права, переконання, усвідомлювати свої обов'язки, виявляти толерантність до поглядів іншої людини, керуватися у вияві соціальної та громадянської діяльності демократичними принципами. Формуванню громадянсько-патріотичної позиції сприяє соціальний досвід, який складається із практичних навичок участі у суспільному житті та рівня розвитку громадянських і патріотичних якостей особистості.

Громадянсько-патріотичної позиція майбутнього захисника Батьківщини передбачає сформованість у нього національної самосвідомості, яка включає такі елементи: усвідомлення себе часткою певної національної спільноти; оцінку себе як носія національних цінностей; самореалізацію як суб'єкта соціальної дійсності. Національна самосвідомість як інтегративна якість особистості може втілюватися у різних формах національної ідеї, яка передбачає готовність особистості зміцнювати українську державу, зацікавленість і повагу до потреб і розвитку нації, прагнення до збереження власних національних традицій тощо. Національна свідомість майбутніх офіцерів – це особливе утворення, яке втілюється у соціальних, політичних, економічних, естетич-

них, філософських, релігійних та інших поглядах, національно-патріотичних якостях, моральних і національних цінностях, національному характері, розвинутій національній ідентичності, почутті любові до Батьківщини, самовідданості та готовності поступитися власними потребами, бездоганному виконанні службового обов'язку. Основою змісту національної свідомості є мова, національний характер, національна ідентифікація, національні цінності (Бец, 2009).

Формування громадянсько-патріотична позиції майбутніх офіцерів будується на основі чітко визначених моральних, національних і військових цінностей, які відбилися у загальнолюдських цінностях, військових статутах, воїнському етикеті, гуманістичній парадигмі національного виховання. Ці цінності визначають ідеал військового виховання, зумовлюють основні якості особистості курсанта та курсантського колективу (Зонь, 2001). Для формування мотивації досягнення ідеалу виховання доцільно організувати безпосередню активну посильну участь кожного курсанта у процесі виховання і самовиховання, надання допомоги товаришам. Формування поведінки майбутнього офіцера відбувається шляхом коригування, здійснення постійного контролю і керівництво процесом виховання та самовиховання. Тільки той, хто володіє не лише високими професіональними, морально-психологічними, духовними якостями, а й національними цінностями, самосвідомістю та патріотизмом, здатен виконати свій обов'язок.

Процес національно-патріотичного виховання нерозривно пов'язаний із закладом освіти, де він відбувається в межах загальної професійної підготовки, як невід'ємна й обов'язкова її складова частина (Зорій, 2005). Заклади вищої освіти передбачають запровадження діяльнісного підходу до організації освітнього процесу та створення освітнього середовища з необхідними формами і методами громадянсько-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів; оптимальне поєднання традиційних і нових форм і методів навчання та виховання.

Важливими напрямками згідно із Планом дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (2020) є організація і проведення заходів національно-патріотичного спрямування: проведення військово-історичних фестивалів, військово-патріотичних зборів, реконструкцій воєнно-історичних подій, військово-патріотичних ігор, навчально-польових зборів та інших організаційно-масових заходів військово-патріотичного спрямування.

Відповідну емоційну атмосферу створює виховна робота, проведена на базі військових музеїв, території військових містечок, кімнат бойових традицій. Формуванню громадянсько-патріотичної позиції сприяють реекспозиції у музеях краєзнавчого, етнографічного, історичного профілю з метою висвітлення героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету нашої держави, ідеалів свободи, соборності, українського визвольного руху, Героїв Небесної сотні, учасників бойових дій, волонтерів, громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України.

Наприклад, у Національній академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного реалізація Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (2019) передбачає проведення таких заходів:

- відзначення державних і професійних свят, знаменних і пам'ятних дат: Дня захисника України; Дня Гідності та Свободи; Дня пам'яті жертв голодомору; Міжнародного дня волонтера; Дня Збройних Сил України; Дня Сухопутних військ України; Дня Соборності України; Дня пам'яті Героїв Крут; Дня Героїв Небесної Сотні; Дня українського добровольця; Дня пам'яті Чорнобильської трагедії; Дня пам'яті та примирення, Дня Конституції України; Дня українських миротворців; Дня Державного Прапора України; Дня Незалежності України;

- тематичні вечори, які розкривають шляхетну та почесну роль офіцерської служби: «Сини України в локальних війнах і збройних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ століття»; «Ліквідатори наслідків Чорнобильської катастрофи – герої мирного часу»; «Подвиг ваш не забутий, імена – безсмертні» (про героїзм офіцерів – випускників Національної академії в ході проведення АТО); «Історія та традиції підготовки офіцерських кадрів»; «Офіцерський корпус Збройних Сил України та його внесок в розбудову нашої держави». Важливим є проведення військових ритуалів: випуску офіцерів для Збройних Сил України; складання Військової присяги;

- підготовка та випуск записів українських патріотичних пісень і військових маршів, організація концертних виступів військового оркестру; проведення огляду-конкурсу художньої самодіяльності: огляди-конкурси на кращу стіннівку; організація оновлення експозиції музею військової історії;

- заходи з ушанування військових традицій і звичаїв Українського народу, пропагуванні прикладів мужності та героїзму військовослужбовців

Збройних Сил України; організація зустрічей особового складу із випускниками;

– лекторії з питань культури взаємовідносин військовослужбовців; культпоходи особового складу в театри, музеї та інші місця історико-культурної спадщини; проведення культурно-спортивних заходів з особовим складом; організація роботи гуртків і колективів художньої самодіяльності;

– огляди періодичних видань, надходжень художньої, наукової літератури, творів сучасних письменників і поетів.

У військових закладах вищої освіти формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів здійснюється у системі службової підготовки за допомогою соціально-гуманітарної роботи, яка є неперервним процесом, що містить комплекс організаційних, соціологічних, педагогічних, психологічних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких, соціальних та індивідуальних виховних заходів, спрямованих на усвідомлення особовим складом політичної мети діяльності служби, системи цінностей, які вони захищають, розвиток і підтримання професійно необхідних психологічних якостей, сприяння реалізації встановлених державою соціально-економічних і правових гарантій щодо забезпечення високої готовності сил, статутного порядку, згуртованості колективів для виконання завдань за призначенням.

У плані морально-психологічного забезпечення особового складу розробляються організаційно-методичні вказівки щодо реалізації державної гуманітарної та соціальної політики у військових ЗВО, у яких визначені такі завдання: посилення гуманітарної складової частини військової освіти та науки, приведення змісту навчання з суспільно-гуманітарних дисциплін до сучасних вимог з урахуванням наявних викликів і загроз; формування і розвиток у майбутніх офіцерів необхідних морально-ділових, професійних якостей і норм поведінки, гордості за належність до офіцерського корпусу Збройних Сил України; забезпечення належного рівня національно-патріотичної роботи; підтримання та розвиток кращих бойових

і військових традицій держави, Збройних Сил, військового ЗВО, виховання особового складу на героїчних вчинках випускників, військовослужбовців Збройних Сил, громадян України, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України; формування почуття патріотизму на засадах духовності та моральності, популяризації духовно-культурної спадщини українського народу; удосконалення форм і методів військово-патріотичної та культурологічної роботи, організації дозвілля військовослужбовців, розвиток у військових фахівців творчих здібностей і талантів, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самореалізації особистості; вдосконалення взаємодії з інститутами громадянського суспільства, представниками волонтерського руху, цивільними засобами масової інформації в інтересах забезпечення громадської підтримки дій Збройних Сил, проведення системної роботи, спрямованої на формування та підтримання у суспільстві їх позитивного іміджу, підвищення престижу військової служби тощо.

Висновки. Процес формування особистісних якостей майбутніх офіцерів нерозривно пов'язаний із закладом освіти, де він відбувається. Напрями формування громадянсько-патріотичної позиції курсантів органічно корелюються з реалізацією провідних цілей освітнього процесу: навчальної, виховної, розвивальної. Цей процес має певні особливості залежно від обраного підходу й етапу навчання майбутніх офіцерів у військовому закладі вищої освіти. Слід зазначити, що формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів відбувається шляхом впливу на емоційну, інтелектуальну та діяльну сфери майбутніх офіцерів, результатом чого є комплекс громадянських знань, почуття любові до Батьківщини й активна діяльність, спрямована на її процвітання.

Перспективи подальших досліджень із зазначеної проблематики вбачаємо у розробці моделі формування громадянсько-патріотичної позиції майбутніх офіцерів у військовому закладі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бец Ю. І. Роль національно-державної свідомості у процесі професійної підготовки офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. Вип. 21. С. 217–223.
2. Даниленко О. Б. Неперервна професійна підготовка майбутніх судоводіїв у вищих морських навчальних закладах: теорія і практика : монографія. Запоріжжя : АА Тандем, 2020. 564 с.
3. Дзюба В. М. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Національна академія Прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2002. 19 с.
4. Зонь В. В. Основи виховання волі курсантів вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України. *Збірник наукових праць ВГІ НАОУ*. Київ : ВГІ НАОУ, 2001. С. 272–281.

5. Зорій Я. Б. Модель військово-патріотичного виховання студентів цивільних вищих навчальних закладів. *Наукові записки ТНПУ. Педагогіка*. 2005. № 2. С. 49–54.
6. Каменюк Ю. В. Формування патріотизму воїна Збройних Сил України: сучасний стан та шляхи покращання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 3 (40). С. 222–229.
7. Левицька А. Критерії, показники та рівні оцінки ефективності патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників на основі військових традицій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2018. № 1 (12). С. 160–171.
8. Положення про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України 15 серпня 2018 р. № 910/412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-18#Text>.
9. Про військовий обов'язок та військову службу : Закон України № 2233-XII від 25 березня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
10. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>.
11. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ президента України № 121/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.
12. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / за ред. Бєха І. Д., Чорної К. І. Київ : Світ виховання, 2007. 31 с.
13. Стратегія національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>.

REFERENCES

1. Bets Yu. I. Rol' natsional'no-derzhavnoyi svidomosti u protsesi profesiynoyi pidhotovky ofitseriv-prykordonnykiv [The role of national-state consciousness in the process of professional training of border guards]. *Zbirnyk naukovykh prats' Viys'kovoho instytutu Kyivivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2009. Vyp. 21. S. 217–223 [in Ukrainian].
2. Danylenko O. B. Neperervna profesiyna pidhotovka maybutnikh sudnovodiyiv u vyshchyykh mors'kykh navchal'nykh zakladakh: teoriya i praktyka [Continuous professional training of future shipbuilders in higher maritime educational institutions: theory and practice]: monohrafiya. Zaporizhzhya, AA Tandem, 2020. 564s. [in Ukrainian].
3. Dzyuba V. M. Patriotychne vykhovannya maybutnikh ofitseriv vnutrishnikh viys'k u protsesi vyvchennya sotsial'no-humanitarnykh dystsyplin [Patriotic education of future officers of the internal troops in the process of studying social and humanitarian disciplines]. *Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 20.02.02. Natsional'na akademiya Prykordonnykh viys'k Ukrayiny imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. Khmel'nyts'kyy*, 2002. 19 s. [in Ukrainian].
4. Zon' V.V. Osnovy vykhovannya voli kursantiv vyshchyykh viys'kovykh navchal'nykh zakladiv Ministerstva obrony Ukrayiny [Fundamentals of education of cadets of higher military educational institutions of the Ministry of Defense of Ukraine]. *Zb. nauk. prats' VHI NAOU. Kyiv: VHI NAOU*, 2001. S. 272–281. [in Ukrainian].
5. Zoriy Ya. B. Model' viys'kovo-patriotichnoho vykhovannya studentiv tsyvil'nykh vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [Model of military-patriotic education of students of civilian higher educational institutions]. *Naukovi zapysky TNPU. Pedagogika*. 2005. № 2. S. 49–54. [in Ukrainian].
6. Kamenyuk YU. V. Formuvannya patriotyzmu voyina Zbroynykh Syl Ukrayiny: suchasnyy stan ta shlyakhy pokrashchannya [Formation of patriotism of a soldier of the Armed Forces of Ukraine: current state and ways to improve]. *Visnyk Natsional'noho universytetu obrony Ukrayiny*. 2014. № 3 (40). S. 222–229. [in Ukrainian].
7. Levyts'ka A. Kryteriyi, pokaznyky ta rivni otsinky efektyvnosti patriotichnoho vykhovannya maybutnikh ofitseriv-prykordonnykiv na osnovi viys'kovykh tradytsiy [Criteria, indicators and levels of evaluation of the effectiveness of patriotic education of future border officers on the basis of military traditions]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya : Pedagogichni nauky*. 2018. № 1(12). S. 160–171. [in Ukrainian].
8. Polozhennya pro viys'kovi navchal'ni pidrozdily zakladiv vyshchoyi osvity [Regulations on military educational subdivisions of higher education institution]: *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny, Ministerstva obrony Ukrayiny 15 serpnya 2018 r. № 910/412*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-18#Text> [in Ukrainian].
9. Pro viys'kovyyu obovyazok ta viys'kovu sluzhbu [On military duty and military service]: *Zakon Ukrayiny № 2233-XII vid 25.03.92 r.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennya planu diy shchodo realizatsiyi Stratehiyi natsional'no-patriotichnoho vykhovannya na 2020–2025 roky [On approval of the action plan for the implementation of the Strategy of national-patriotic education for 2020–2025]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 9 zhovtnya 2020 r. № 932*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Pro Stratehiyu voennyoi bezpeky Ukrayiny [On the Strategy of Military Security of Ukraine]: *Ukaz prezydenta Ukrayiny № 121/2021 Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i obrony Ukrayiny vid 25 bereznia 2021 r.* URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>. [in Ukrainian].
12. Prohrama patriotichnoho vykhovannya ditey ta uchniv's'koyi molodi [Program of patriotic education of children and student youth]. *za red. Bekha I. D., Chornoyi K. I. Kyiv: Svit vykhovannya*, 2007. 31s. [in Ukrainian].
13. Stratehiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya [Strategy of national-patriotic education]: *Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 18.05.2019 roku № 286/2019*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> [in Ukrainian].